Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
2017/2, c. 16, sayı: 32, s. 487-506

ROUSSEAU'DA İNSAN DOĞASI VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Semra TÜFENKÇİ*

Özet:

Rousseau, insan doğasını ve bu doğadan kaynaklanan her şeyi ilk haliyle iyi kabul eder. Bu nedenle eğitimin insan doğasını törpülemeye dönük olmaması, insan doğasındaki olumlu duyguları açığa çıkarması gerektiği üzerinde durur. Rousseau'nun *Emile* adlı eserinde dile getirdiği bu düşüncelerin eğitimciler üzerinde büyük etkisi olmuş, özellikle modern eğitim yaklaşımlarının değer eğitimi anlayışlarına yön vermiştir. Bu makalede insan doğasının salt iyi olduğunu kabul eden Rousseau'nun negatif eğitim yaklaşımı incelenmiş, negatif eğitimin değerler eğitimi açısından önemi tartışılmıştır. Bu bağlamda Rousseau'nun özgün insan doğası anlayışı, çıkış noktası, temel iddiaları ve ana kavramları açısından irdelenmiştir. Rousseau'nun eğitim anlayışının değerler eğitimi açısından önemi ve Rousseaucu negatif eğitim anlayışının değerler eğitimine yansımaları da makale kapsamında ele alınmış, sonuç bölümünde negatif eğitim anlayışının günümüz değerler eğitimi açısından önemi tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rousseau, İnsan Doğası, Negatif Eğitim, Değerler Eğitimi.

Rousseau's View of Human Nature and Values Education

Abstract:

Rousseau considers human nature and everything arising from this nature as good as their original instances. Therefore, education should reveal the positive emotions in human nature, rather than to sculpt them. Rousseau's thoughts in *Emile*, have been a great influence on the educators, especially on the values education approaches of modern education. In this article, we examine Rousseau's negative education approach which acknowledges that human nature is merely good; and the importance of negative education has been discussed in the context of values education. In this context Rousseau's original point of view on human nature has been examined in terms of its starting point, basic claims and main concepts. Rousseau's approach to education and Rousseauian negative education concept were also discussed in terms of values education in the article. And finally, the article concludes dealing with the importance of negative education in today's values education.

Keywords: Rousseau, Human Nature, Negative Education, Values Education.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. smrtfnkc@hotmail.com

Geliş Tarihi: 08.05.2017 Kabul Tarihi: 15.12.2017

Giriş

Birçok disiplin açısından önemli olan "insan doğası" özellikle insan eylemleriyle ilgilenen etik ve eğitim açısından temel bir kavramdır. İnsan doğası üzerinde uzlaşılan bir kavram değildir. İnsan doğasının varlığı, değişebilirliği, iyi mi kötü mü olduğu gibi konular filozofların zihinlerini meşgul etmiştir. Bu çalışmada özelikle insan doğasının iyi ya da kötü olup olmadığıyla ilgili tartışma, temelde insan doğası ve eylemler arasında kurulan ilişki açısından önem kazanmaktadır. Bu ilişki kurulurken genellikle iki temel kabulden yola çıkılır. Bunlardan ilki, insan doğasının kötü olduğunu ve temelde insan eylemlerini motive eden unsurun insanın bencil doğasının arzularını doyurma çabası olduğunu iddia eden görüştür. İkincisi ise, insan doğasının iyi olduğu varsayımından yola çıkarak insan eylemlerini motive eden temel unsurun özgecilik gibi duygular olduğunu savunan görüştür. İkinci görüşün en önemli temsilcilerinden biri olan Rousseau, ahlaki değerlerin taşıyıcısı olması hususunda insan doğasına olan güveni ile ön plana çıkmaktadır.

Rousseau'nun bu özgün insan doğası yaklaşımı ve bu yaklaşımın eğitim bağlamında değerlendirildiği *Emile* adlı eseri geçmişten günümüze eğitimcilere ilham kaynağı olmuştur. Zira eğitimin hedef ve amaçlarının belirlenmesi, eğitimle ilgili yapılacak düzenlemeler ve eğitim uygulamalarının teorik ve pratik altyapısı büyük ölçüde insanın tanınmasına, onun yeteneklerinin, üstünlüklerinin ve zaaflarının bilinmesine bağlıdır. Bu da eğitimin insan doğasıyla olan yakın ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Eğitimin içeriği, amaçları ve metotlarına ilişkin kabullerimiz büyük ölçüde insan doğasına ilişkin kabullerle şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Rousseau'nun insan doğası anlayışının ve bu anlayıştan doğan negatif eğitim yaklaşımının değerler eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır. Çalışma, Rousseau'nun insan doğası ve negatif eğitim anlayışının değerler eğitimi açısından anlamlı olup olmadığı problemi etrafında şekillenmiştir. Bu anlamda Rousseau'nun eğitim anlayışının değerler eğitimine katkıları ve Rousseaucu insan doğası ve eğitim anlayışının değerler eğitimine yansımaları ortaya konacaktır.

Bu çalışma, başta Rousseau'nun negatif eğitim anlayışı olmak üzere insan doğası ve değerler eğitimi alanyazınının taranmasına dayalı olarak yürütülecek kuramsal bir çalışmadır. İnsan doğası kavramı, üzerinde anlaşılmış bir tanım şöyle dursun varlığı ve yokluğu konusunda bile mutabakata varılamamış bir kavramdır. Çalışma kapsamında insan doğası diye bir şeyin var olup olmadığı tartışmasına değinilmemiş, insan doğasının var olduğu ve Roues-

sau'nun insan doğasının iyi olduğu görüşü kabul edilmiştir.[1] İnsan doğasının iyiliğine yönelik bir kabul, onun kötülüğüyle ilgili tartışmalara yer vermeyi gerekli kılmakla birlikte, çalışmanın sınırları açısından kötülükle ilgili iddialar bir kenara bırakılarak, insan doğasının iyi olduğu varsayımı temel alınmıştır. Rousseau'nun eğitim anlayışından yola çıkılarak, tamamen bu anlayış doğrultusunda, bir eğitim modeli oluşturmak bir makalenin sınırlarını aşacağından, çalışmamız, Rousseau'nun eğitim ve insan doğası anlayışını değerler eğitimi bağlamında ele almakla sınırlıdır.

Çalışma kapsamında ilk olarak Rousseau'nun insan doğası tasviri, ikinci olarak insan doğasının temel değerleri kabul edilen "öz sevgi", "merhamet" ve "vicdan" kavramları, daha sonra da Rousseau'nun eğitim anlayışının değerler eğitimine yansımalarına, başka bir ifadeyle negatif eğitim anlayışının, insan doğasındaki değerleri ortaya çıkarmaya yönelik bir çaba olduğuna işaret edilecektir.

İnsan doğasının ahlaki değerlere sahip olup olmaması, insan doğasının iyiliği ve kötülüğüne ilişkin tasvirlerle paraleldir. İnsan doğasının iyilik ve kötülüğü bağlamında, "İnsan insanın kurdudur"[2] denildiğinde akla gelen ilk isim olan, Hobbes ile Rousseau'nun insan doğası tasvirinin birbirine tamamen karşıt olduğunu ifade etmek gerekir. Rousseau'ya göre "İnsan insanın kurdudur" ifadesi, toplum öncesi için yanlış bir tanımlama iken, uygar toplumlar için doğrudur.[3] Oysaki Hobbes'a göre herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmayan toplum-öncesi insanı, sadece kendi çıkarının peşinde koşan ve ne pahasına olursa olsun arzularının tatmin etmeye çalışan bir varlıktır.[4] Rousseau'nun doğa durumu ise kabaca insanların eşit, özgür ve refah içinde yaşadıkları bir dönemi ifade eder.[5] Rousseaucu felsefede insan, doğası gereği

1 İnsan doğası konusundaki temel tartışmalar için bk. Yavuz Kılıç, "İnsan Doğası Kavramı Üzerine Bir Çalışma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004; Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri – I, çev.: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul 1993; Norman Geras, *Marx ve İnsan Doğası*, çev.: İsmet Akça ve M. Görkem Doğan, Birikim Yayınları, İstanbul 2011.

2 Hobbes'la özdeşlemiş olan bu söz Plautus'un Asinaria isimli çalışmasında geçmektedir. Plautus, *Asinaria*, s. 495 http://www.thelatinlibrary.com/plautus/asinaria.shtml (15.12.2015).

3 Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev.: Ünsal Oskay, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 47.

4 Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev.: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 100

5 Jean-Jacques Rousseau, *Siyasal Fragmanlar/Ekonomik Politik Üzerine Söylev,* çev.: İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008, s. 8-9.

iyidir. Bu doğayı başkalaştıran ve olumsuzlaştıran uygarlıktan kaynaklanan bozuk ilişkilerdir.[6] Rousseau, uygarlık öncesi insan ile uygar insan arasındaki farkı şöyle ifade eder:

> Vahşet halindeki insan ile uygar insan birbirlerinden ruhlarının temeli ve eğilimleri bakımından öylesine ayrılırlar ki birini en yüce mutluluğa götüren, ötekini mutsuzluğa sürükleyecektir. Birincisi sadece huzur ve özgürlükle yaşar; sadece yaşamak ve aylak olmak ister ve bir stoisyenin (zamanın uygar toplumunun insanı) sarsılmazlığı bile, onun, her şeye karşı duyduğu ilgisizliğe yaklaşamaz. Tersine, her zaman hareketli olan yurttaş daha da fazla emek isteyen bir iş bulmak için terler, koşar, durmadan çırpınır, ölünceye kadar çalışır, ölüme bile kendisini yaşayacak durumda tutmak için koşar ya da ölümsüzlüğe ulaşmak için hayattan vazgeçer. Vahşet halindeki insan kendi kendine yaşar; her zaman kendi dışında olan sosyal insan ise her zaman kendi kendinin dışında, ancak başkalarının kanılarına göre yaşamayı bilir ve sadece onların yargılarından kendi var oluşunun duygusunu çıkarır.[7]

Uygarlık ve ahlaki gelişim arasında olumsuz bir ilişki kuran Rousseau'ya göre bilim ve sanatların gelişmesi iyi olan insan doğasını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.[8] Ona göre bilimlerimiz ve sanatlarımız geliştikçe ruhlarımız bozulur.[9] Rousseau'dan uzun zaman önce Seneca da benzer düşünceler öne sürmüştür. Seneca'ya göre her türlü sanat, para hırsını körükleyerek insanları mutsuz eder ve ahlaki yozlaşmaya yol açar. Ahlaki kötülükten kurtulmanın yolu, uygarlaşmak değil, doğaya uygun yaşamayı öğreten felsefedir.[10]

Uygarlığın, bilim ve sanat gibi insanlığın sahip olduğu kazanımların, insan doğasını bozduğu ve insanlığın ahlaken kötüye gittiği iddiası tartışmaya açıktır. Fakat burada, Rousseau'nun hangi bağlamda bu iddiayı ortaya attığı önemlidir. Aydınlanma hareketinin en temel öğelerinden biri akla güven, diğeri iyimserliktir. İnsan, aklıyla, evrenin ve evrenin bir parçası olan insanın sırrını çözecek ve gün geçtikçe dünya daha yaşanabilir bir hale gelecektir. Bu düşüncenin arka planında evrenin ve insanın rasyonel kurallara göre işleyen bir mekanizma olduğu anlayışı vardır. Bu anlayışın bizim çalışmamızı da ilgilendiren sonuçlarından bir tanesi, insanın mekanik bir varlık olduğu ve eğitimin, o eğitime tabi olan herkeste aynı sonucu vereceği düşüncesidir. Bu düşünce, kötü olan insan doğasının yerine iyi olanın geçeceğini ve bu sayede

6 Rousseau, *Siyasal Fragmanlar*, s. 10.

7 Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s. 173-174.

8 Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev.: Sabahattin Eyüpoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. V

9 Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, s. 11.

10 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi: Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular Stoacılar Septikler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 210-211.

insanın ahlaken gelişeceğini öngörür. Rousseau da Aydınlanmanın bu iddialarına karşı olarak, insan doğasının zaten iyi olduğunu, insanı kendi haline bıraktığımız zaman bu doğanın açığa çıkacağını vurgulamaktadır.

Rousseau'ya göre hayvanları evcilleştirme çabası onların yozlaşmasına yol açmıştır. Aynı şekilde insanda toplumsallaşırken yozlaşmış, doğasına aykırı olarak zayıf ve korkak hale gelmiştir.[11] Dolayısıyla bütün kötülükler, toplumsallaşma ile paralel bir şekilde gelişen bilim ve sanatların yükselmesi ve bu duruma paralel olarak ahlaki değerlerin düşüşe geçmesi sonucu ortaya çıkmıştır.[12] Toplumsallaşmanın insan doğasında yarattığı tahribata rağmen Rousseau, doğa durumuna geri dönülmesi gibi bir ideali savunmaz. Uygarlaşan insanın doğa durumuna geri dönmesi imkânsızdır. Uygarlık insan doğası üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen birtakım kazanımlar da sağlar. Toplumsallaşan insan, içgüdüleri yerine ödev bilinci, hak duygusu gibi değer duygularıyla hareket eder. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirse de daha büyük yararlar elde eder. Rousseau'ya göre büyük yararların yanında büyük kötülükler olmasaydı; insanın, kendisini doğa durumundan kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi.[13] Doğa durumuna geri dönüşü savunmamakla birlikte Rousseau, uygarlığın ve uygarlığın yapıcısı insanın, insana ve doğaya olumsuz etkilerini şu cümlelerle dile getirir:

> Her şey yaratıcının elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur. İnsanoğlu bir toprağı başka bir toprağın ürünlerini beslemeye, bir ağacı başka bir ağacın meyvelerini taşımaya zorlar; iklimleri, elementleri, mevsimleri birbirine karıştırır; karmakarışık yapar; köpeğini, atını, tutsağını sakatlar; her şeyi altüst eder, her şeyin biçimini değiştirir, biçimsizliği, aykırı yaratıkları sever; hiçbir şeyi hatta insanı bile, doğanın yaptığı şekliyle istemez. İnsanın eğitim yerinde eğitilen bir at gibi, kendisi için eğitilmesi gerekir; onu, bahçesindeki bir ağaç gibi, kendi tarzında yetiştirmelidir.[14]

Rousseau burada insanın içinde yaşadığı toplumun, insan doğası üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiyi vurgulamak ister. İnsan, doğa halinde yaşamak için gerekli olan her şeye içgüdüsel olarak sahiptir. Ancak insan artık doğa halinde yaşayan bir varlık olmadığı için içgüdüsel olarak sahip olduğu özellikler toplum halinde yaşamaya uygun ve yeterli değildir. Bu nedenle

11 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 100.

12 Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, s. 28.

13 Jean Jacques Rousseau, *Tolum Sözleşmesi*, çev.: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 18.

14 Jean Jacques Rousseau, *Emile*, çev.: Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 5.

toplum halinde yaşamak için gerekli olan yetilere işlenmiş bir akılla sahip olabilir.[15] Burada Rousseau'nun iki farklı bakış açısına sahip olduğunu ifade edebiliriz. Bir taraftan o, insanın doğa öncesi yaşantısına özlem duyarken diğer taraftan uygarlıkla birlikte elde edilen kazanımların geliştirilmesi ve daha üst bir özgürlüğe ulaşılmasının hayalini kurar. Bu bağlamda Rousseau hem Aydınlanma döneminin insan anlayışını eleştirir hem de insan doğasının geliştirilip yetkinleştirilebileceğine inandığı için tam anlamıyla bir Aydınlanma filozofu sayılır. Rousseau uygarlığın insan doğasını bozduğuna inanmasına rağmen insanlığın geleceğinden umudunu kesmez.[16]

Sonuçta insan doğasının iyiliği ve kötülüğü hakkındaki değerlendirmeler, genel olarak toplum-öncesi ve toplum-sonrası ayırımından yola çıkılarak yapılır. Hobbes gibi düşünürler, toplum-öncesi insan doğasının kötü olduğunu kabul eder. İnsan doğasına yönelik bu tutumun en önemli sonuçlarından biri, insan doğasına ilişkin ne varsa kökten yok edilmesi gerektiği düşüncesidir. Rousseau ise bu görüşün karşısında durarak iddia edilenin aksine insanın özünde iyi olduğunu ve bu özle mücadele etmek yerine onu ortaya çıkarmamız ve zenginleştirmemiz gerektiğini savunur. İnsanın özündeki iyiliği ortaya çıkarırken temel dayanağımız insan doğasında var olan özsevgi, merhamet ve vicdan gibi değerlerdir.

İnsan Doğasının Temel Erdemleri

İnsan doğasını toplum-öncesi ve toplum-sonrası olarak iki döneme ayıran Rousseau'ya göre erdemler ve ahlaki değerler toplumsal ilişkilerden doğar. Ona göre filozoflar bir takım ahlaki değerlerden bahsederken toplumsal olandan kaynaklanan bir durumu toplum-öncesi duruma aktarır. Bu açıdan toplum-öncesi insanının eylemlerini uygarlığın ahlaki kalıpları ile sınırlandırmak Rousseau'nun eleştirdiği bir konudur.[17] Öte yandan Rousseau, insan doğasının özsevgi ve merhamet olmak üzere iki temel duygusundan ve bu iki duyguya rehberlik eden vicdandan bahseder. İnsan doğası, bu tutku ve duygularla iyi ya da kötü olarak vasıflandırılır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki Rousseau, insan doğasının fiillerini erdem ya da erdemsizlik olarak nitelememekle birlikte, insan doğasından kaynaklanan bütün fiillerin iyi olduğunu temel bir varsayım olarak kabul

15 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 117.

16 Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 773.

17 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 88; Rousseau, *Siyasal Fragmanlar*, s. 63.

eder. Rousseau'ya göre insan, onu kötülük yapmaya sevkedecek özelliklerle dünyaya gelmez. İnsanın kötülük yapmasına neden olan tutkular sonradan ortaya çıkar.[18] İnsanın yaşamını devam ettirmesinin temel unsuru olan özsevgi de özü itibariyle insanı kötülüğe değil, iyiliğe yönlendiren bir duygudur.[19] .

Rousseau'ya göre özsevgi insanın sahip olduğu ilk olumlu duygudur. Özsevgiden, adına merhamet denilen, kendisine yaklaşanları sevme duygusu hâsıl olur. Bu ikinci duygu sayesinde çocuk, kendisine yaklaşan her şeyin ona iyilik amacıyla yaklaştığını düşünür ve bu sayede kendi türüne yönelik olumlu duygular besler.[20] Özsevgi olumlu bir duygudur ve bu nedenle insan doğası iyi olarak nitelendirilir. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Rousseau'nun özsevgi ile kastettiği bencillik değildir. Rousseau'dan daha önce Shaftesbury de özsevgi ile bencillik arasındaki farka değinmiştir. Kişinin kendisine olan sevgisi ve refahı ile ilgili kaygıları olumlu olmakla birlikte bu kaygılar başkalarının yararı ile çatışırsa bu durumda özsevgi, bencilliğe dönüşmüş demektir. Özetle başkalarının iyiliğini gözetmeyi dışlamadığı sürece özsevgi ahlaken olumlu bir duygu iken, başkalarının yararına eylemde bulunmayı önleyen bencillik ahlaken kötüdür.[21] Aşağıda göreceğimiz gibi Rousseau, Shaftesbury'nin özsevgi ve bencillik arasında yaptığı ayrımın bir benzerini özsevgi ve özsaygı arasında yapar.

Rousseau'ya göre özsevgi zamanla yıkıcı bir duygu olan özsaygıya dönüşür. Öncelikle özsaygının neden yıkıcı bir duygu olarak vasıflandırıldığına değinmek gerekir. Özsaygı insanın toplumsallaşmasıyla başlayan süreçte kişinin kendisi ve başkalarıyla kurduğu ilişkinin mahiyetinin değişmesiyle ilgilidir. Bu durum, Rousseau'nun düşüncesinde özsevginin özsaygıya dönüşmesi olarak ifade edilir. Özsevgiyi başkalarına yöneltme, "ben"in dışındaki varlıkları idrak etme ve başkalarıyla arasındaki farklılıkları düşünmeye neden olur. İnsanın sahip olduğu şeylerin sayısı arttıkça bunlara karşı bağımlılıkları ve sorumlulukları artar. Bundan sonra çocukta buyurganlık, kıskançlık, aldatma ve intikam alma gibi olumsuz duygular ortaya çıkar.[22] Özetle insan doğasına

18 Rousseau, *Emile,* s. 91.

19 Rousseau, *Emile*, s. 284.

20 Rousseau, *Emile*, s. 285.

21 Anthony Ashley Cooper, Earl of Shaftesbury, *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times,* edit.: Douglas den Uyl, Liberty Fund, Indianapolis 2001. 3 Vols. Vol. 2. http://oll.libertyfund.org/titles/812, (23.08.2015), *s. 23;* Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi: Hobbes-Locke,* çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 1998, s. 180.

22 Rousseau, *Emile*, s. 285.

kötülüğün bulaşması, insanın gereksinmelerinin artması ve kendisini başkaları ile kıyaslamasıyla başlar.[23] Özsevgi başkalarıyla ilişkimizden bağımsız olarak kendimize dönük bir duygu olduğu zaman ahlaki bir değerdir. Ancak, başkalarıyla olan ilişkimizde, onlara rağmen kendi iyiliğimizi düşünmek anlamında özsaygıya dönüştüğü zaman ahlaki olmayan bir duygudur.

Özsevgi gibi sadece iyiliğin kaynağı olan, diğer bir duygu da merhamettir. Bu duygu, insanın kötülük yapması önündeki en önemli engellerden biridir. Merhamet, canlıların ve türdeşlerimizin acı çektiğini ya da yok olduğunu gördüğümüz zaman içimizi hoşnutsuzlukla dolduran duygudur. Merhamet duygusunu bastırmadıkça ya da hayatı tehlikeye girmedikçe hiç kimse bir diğerine kötülük yapmaz.[24]

> Gerçekten gönül yüceliği, merhamet, insanlık, eğer zayıflara, suçlulara ya da genel olarak insan türüne uygulanan acıma duygusu değilse nedir ki? … Merhametin bizi acı çeken insanın yerine koyan duygu vahşi insanda gelişmiş fakat zayıf olan bir duygu olduğu doğruysa, bu fikrimin söylediğimin doğruluğuna güç vermekten başka bir önemi var mıdır? Gerçekten seyirci durumunda olan hayvan sıkıntı çeken hayvanla ne kadar özdeşleşirse merhamet o kadar güçlü olacaktır. Oysa bu özdeşleşmenin doğa halinde akıl halindekine göre çok daha fazla yakın olması gerektiği açıkça bellidir.[25]

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Rousseau, merhameti empati ile ilişkili olarak yanımlar. Empati, kişinin başka bir kişinin istek ve duygularını anlayabilmesi, başka bir kimsenin halini anlayabilmesi durumudur. Empati bilişsel ve duygulanımsal olmak üzere ikiye ayrılır. Bilişsel empati kısaca, zihinsel olarak öteki kişinin bakış açısıyla bakma, duygulanımsal empati ise, ötekinin duygusuna aynı duygu ile karşılık vermedir.[26] Rousseau, merhameti kendini acı çeken birinin yerine koymak ve bundan üzüntü duymak şeklinde tarif eder. Rousseau'nun bu yaklaşımının duygulanımsal empati ile paralel olduğu görülmektedir.

23 Rousseau, *Emile*, s. 285-286. Rousseau, insan doğasının bozulması durumunu şu cümlelerle anlatır: "Şimdiye kadar kendisinde başka kimseye bakmamış olan Emile'imin türdeşlerine ilk bakışı, onu kendisini onlarla kıyaslamaya özendiriyor; bu kıyaslamanın onda uyandırdığı ilk duygu da insanlar arsında ilk sıraya yerleşme arzusudur; işte özsevginin özsaygıya dönüştüğü ve bu kıyaslamaya bağlı tüm tutkuların doğmaya başladıkları nokta burasıdır." (Emile, s. 320)

24 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 84.

25 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 121

26 Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 598.

Özsevgi ve merhamet insan doğasının ilk ve temel iki erdemi olmasına rağmen iyi ve kötüyü nasıl bilebileceğimiz noktasında tam bir rehberlik sağlamaz. Filozofumuza göre ahlaki hayatı yönlendiren temel ilke, vicdandır. Çünkü akıl bizi çok sık aldatır; doğal bir duygu olan vicdan ise asla aldatmaz. Bu nedenle eylemler konusunda yalnızca vicdanın iyi olduğunu hissettiği şeyler iyi, kötü olduğunu hissettiği şeyler kötüdür. Yani Balaban'ın da vurguladığı gibi Rousseau; ahlak hayatının bütün kanunlarının akıldan ziyade kalbin hamlesiyle ve his kuvvetiyle sezilebileceğini düşünmekte, insana "Düşün, âlimane hareket et" denilecek yerde "En temiz heyecanlarını dinle" demektedir.[27] İyiliğin iyi olmasının ölçütü sadece yapılan eylemin doğruluğu değil, yüreklerimizin derinliklerinde de onun iyi olduğunu hissetmemizdir. Dolayısıyla iyilik sevgisi ve kötülükten nefret de özsevgimiz gibi doğal bir duygudur.[28] Özünde iyiliği isteme ve kötülükten kaçınma olan vicdanın öğrenilen değil, doğuştan getirilen bir duygu olduğu görülmektedir.

Özetle Rousseau'nun temel vurgusu, insan doğasının ve bu doğadan kaynaklanan duyguların özü itibariyle iyi olduğudur. Rousseau, iyi bir insan olmakla doğaya, yani doğanın bize verdiği duygulara uygun bir yaşam sürmek arasında paralellik kurmuştur. Bu yaklaşım tarzı ahlak ile duygular arasındaki ilişkiyi gündeme getirmektedir. Ancak duygu ve ahlak ilişkisi, daha da özelleştirirsek duyguların ahlakın kaynağı olup olmadığı problemi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bununla birlikte, duyguların ahlaki yaşantıda önemli bir rolü olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Çünkü duyguların yönlendirmesiyle bazı eylemlere yönelir, bazı eylemlerden sakınırız. Ahlaki hayat duygulara indirgenemese de duyguları yok sayan ahlaki görüşlerin eksik kalacağını söyleyebiliriz.[29] Bu bağlamda Rousseau'nun insan doğasının duygularını temel alan bir eğitim anlayışı önem kazanmaktadır.

Rousseau'nun Eğitim Anlayışı

Rousseau, yaşadığı dönem Fransası'nda gördüğü kültürel bozulma ve sosyal eşitsizlikler nedeniyle döneminin eğitim anlayışlarını eleştirmiş ve farklı bir eğitim arayışına girmiştir. Dönemindeki toplumsal bozulmayı sadece eleştir-

27 Mustafa Rahmi Balaban, *Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi*, Gayret Kitabevi, İstanbul 1947, s. 75.

28 Rousseau, *Emile*, s. 400-401.

29 Diş, Sebile Başok, "*Bernard Williams'ın Ahlak Kavramı Analizi ve Sistem Eleştirisi*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2016, s. 140.

mekle kalmayıp düzeltmeyi de amaçlayan Rousseau'ya göre birey doğasına uygun eğitilmezse, toplum düzeninden ve mutluluğundan bahsetmek imkânsızdır.[30]

Rousseau, eğitim hakkındaki görüşlerini açıkladığı *Emile* adlı eserinde çocuğun güdülerini bastırmak, vaktinden önce biçimlendirmek, kurallar ve talimatlarla dışarıdan kontrol altına almak yerine her birinin normal süreçleri içerisinde gelişimini öngören bir eğitim önerir.[31] Rousseau'nun eğitim anlayışını belirleyen en önemli iki kavram, özgürlük ve doğallıktır. Bu yüzden *Emile*'in daha ilk sayfalarında anne-babalar olarak çocukların özgürlüklerini onlar daha doğar doğmaz nasıl kısıtladığımızı şu dramatik ifadelerle dile getirir:

> Çocuk, annesinin karnından çıkar çıkmaz kollarını ve bacaklarını kımıldatma özgürlüğünü tadar; ancak bu hürriyeti kısa zamanda elinden alınır. Başı bağlanır, bacakları uzatılır, kolları vücuduna bitiştirilerek kundağa sokulur. Hareket etmesine imkân tanınmayacak bir şekilde sarıp sarmalanmıştır ve artık bir kötürümden farksızdır. Kundak çocuğun kan dolaşımını sekteye uğratır, kuvvetlenmesine ve büyümesine engel olur (…) Böylesine bir baskıya maruz kalmak çocuğun mizacına etki etmeyecek midir? İlk hisleri elem ve sıkıntıdır, hareket etmek isterler ancak engelle karşılaşırlar. Kürek mahkûmu bir suçludan daha şanssız olan bu çocuklar boşuna gayret ederler, kızarlar, bağırırlar. Çaresizce ağlamalarına şaşmamak gerekir; çünkü sizden ilk aldığı şey zincirlerdir ve durumlarından hoşnut olmadıklarını anlatmak için yapabilecekleri tek şey ağlamaktır.[32]

Rousseau yukarıdaki paragrafta yanlış bir eğitim anlayışının bireyi tüm hayatı boyunca sınırlayan, onun hareket alanını daraltan ve yaratıcılığını öldüren etkisini ifade etmektedir. Doğa durumundan kopuş, yapay gereksinimlere ve tutkulara köleliği ve başkalarının denetimi altına girmeyi getirecektir.[33] Rousseau, çocukların doğal olarak iyi olduklarına inandığı için[34] *Emile*'i mümkün olan en az kısıtlamayla eğitmeyi ve büyütmeyi ister.[35] Zira Rousse-

30 A. Gülnihal Küken, *Felsefe Açısından Eğitim*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996, s. 141.5

31 Robert Wookler, *Rousseau, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2001, p.15.

32 Jean Jacques Rousseau, *Emile, Bir Çocuk Büyüyor*, haz.: Ülkü Akırmak, Selis Kitaplar, İstanbul 2011, s. 14

33 Veli Şimşek, *J.J. Rousseau Felsefesinde İnsanın Özgürlüğü Problemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 47.

34 Rousseau, *Emile*, s. 5.

35 Nel Noddings, *Eğitim Felsefesi*, çev.: Raşit Çelik, Nobel Yayınları, Ankara 2016, s. 14.

au'ya göre hiç kimse başka birinin iradesine tabi olacağı, davranışlarından dolayı başka biri tarafından sorumlu tutulacağı ve başkalarına hesap vereceği bir ortamda doğmaz.[36]

Doğa-toplum karşıtlığı üzerine yaptığı analizlerle insanın doğası itibariyle iyi olduğunu temel ilke olarak kabul eden Rousseau, insanın bozulmamış doğasını ortaya çıkaran bir eğitim modeli önerir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Rousseau'ya göre yozlaşmanın en temel sebebi uygarlaşmadır. Rousseau, insanlığın uygarlıktan uzak ilkel ve doğal halini medeni halinden üstün ve yüce görür. Bu nedenle yapmak istediği şey, toplumsal yaşamın ve kültürün etkilerini en aza indirmektir.[37] İnsanoğlunun ilkel çağlarında uygarlığın ve toplumsal kurumların yozlaştırmalarından uzak olduğunu ileri sürer.[38] Diğer insanlarla beraber yaşıyor olmak ve bu nedenle ortaya çıkan ihtiyaçlara uyum sağlamak, insanda yozlaşma sürecini başlatır.[39] Rousseau'nun kendi döneminde gözlemlediği bu durum, günümüzün faydacı, rekabetçi, kariyerist ve hazcı tüketim toplumlarında had safhaya ulaşmıştır. Günümüz ulus devletlerinin kamu otoritesini pekiştirmeye ve makbul vatandaşlar yetiştirmeye dayalı, endüstriye eleman ihtiyacını karşılamaya yönelik eğitim anlayışı öğrencilerin kişisel özelliklerini, beklentilerini ve ilgilerini yadsımakta, çoğu zaman bireylerin potansiyelini, yeteneklerini ve hayal güçlerini daha hayatın ilk yıllarında köreltmektedir. Sanayi toplumunda eğitimin amaçları belirlenirken öncelikli olarak ekonomik değerlerin göz önünde bulundurulduğu bir gerçektir.[40] Bu durum endüstri sonrası dönemde, yani günümüzün bilgi ve ağ toplumlarında da devam etmektedir. Günümüzün hâkim eğitim paradigmaları da insanları tamamıyla mal, bilgi ve hizmet üretimine katkı yönüyle ele almakta, onu popüler kültürün ve tüketim toplumunun sadık üyeleri haline getirmeyi amaçlamaktadır. Oysa insan biyolojik bir canlı olduğu kadar manevi, ruhsal ve aşkın yönleri olan bir varlıktır. Rousseau'nun çocuğu birey olarak ele alan ve onu özgürleştirmeyi amaçlayan negatif eğitim modeli bu noktada önem kazanmaktadır. Doğal eğitim de diyebileceğimiz bu eğitim tarzını Rousseau, şöyle tarif etmiştir:

36 N.J.H. Dent, *Rousseau Sözlüğü*, çev.: B. Özkan, N. Ilgıcıoğlu, A. Çitil, A. Kovan, İ. Kaya, Sarmal Yayınları, İstanbul 2002, s. 263.

37 Rousseau, *Emile*, s. 8, 9.

38 Rousseau, *Emile*, s. 8, 9.

39 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 12.

40 Özgür Erakkuş, "Farklı Okul Modellerinde Din ve Değerler Eğitimi", *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, sayı: 2, Yıl: 2014, s. 147-157, s. 149.

> Pozitif eğitimle çocuğun zihnini daha olgunlaşmadan şekillendirmeyi ve yapmak zorunda olduğu görevler hakkında çocuğa bilgi vermeyi kastediyorum. Negatif eğitim derken anlatmaya çalıştığım şey ise, çocukta zaten var olan bilgi edinme araçlarını doğrudan bilgi vermeksizin mükemmelleştirmek ve algıları işleterek çocuğu düşünmeye hazırlamak. Negatif eğitim asla aylaklık ya da başıboşluk değildir. Negatif eğitim erdem üretmez ancak erdemsizlikten korur; doğruyu öğretmez fakat yanlıştan alıkoyar. Negatif eğitim, çocuğu, doğru ve iyi olan her şeye hazırlar; ancak burada doğru olanın çocuk tarafından anlaşılması, iyi olanın ise çocuk tarafından sevilmesi esastır.[41]

Negatif eğitim, doğuştan saf, temiz, iyi ve gelişmeye yatkın bir yapıda olan çocuğun doğuştan getirdiği özelliklere uygun bir şekilde yetişmesine yardım edilmesini ve yetişkin yaşamı için gerekli olan çeşitli yeterlilikler geliştirilirken çocuğun özündeki bu iyi oluşun korunmasını gerektirir.[42] Bu nedenle Rousseau'ya göre çocuğun doğal gelişimini aksatan her türlü dış etkinin kaldırılması,[43] onun özgür düşünen, özgür konuşan ve özgür davranan bir varlık düzeyine yükselerek zengin ve bütünsel bir kişilik edinmesi gerekir.[44]

Negatif eğitimin amacı elbette ki pozitif eğitim ve öğretimi tamamen bir kenara bırakmak ya da çocuğu başıboş bırakmak değildir. Nitekim o, eğitimsiz bir toplumda insanın durumunu şöyle tasvir eder:

> Önyargılar, otorite, zorunluluk, örnek; içlerine gömülmüş olduğumuz tüm toplumsal kurumlar insanın içindeki doğayı yok eder ve yerine hiçbir şey koymazlardı. Doğa burada bir yolun ortasında rastlantı sonucu bitmiş bir ağaççık gibi olur, yoldan geçenler onun her yerine çarparak ve onu her yönde bükerek çok geçmeden yok ederdi.[45]

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Rousseau, insanın en yüksek potansiyeline yabani haliyle ulaşamayacağını kabul eder; o, kişinin kendine güvenini, merhameti, vatandaşlık görevini, doğa sevgisini ve Tanrı ile ilişkisini en iyi duruma getirecek medeni koşulların arayışındadır.[46] Ona göre ortak yaşama-

41 Rousseau, *Letter to Beaumont, Letters Written from the Mountain, and Related Writings*, tr. Christopher Kelly&Judith R. Bush, edit.: Christopher Kelly&Eve Grace, Dartmouth College University Press of New England, Hanover, USA 2001, s. 35.

42 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 14.

43 Mehmet Maboçoğlu, *Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, s. 19.

44 Hüsnü Aksoy, *Rousseau'da İnsan Yapısı ve Özgürlük Sorunları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, s. 46'dan aktaran Şimşek, age, s. 63.

45 Rousseau, *Emile*, s. 5.

46 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 14.

nın gerekleriyle kendini gerçekleştirmenin gerekleri arasında bir denge kurulmalıdır.[47]

Negatif eğitim, özellikle soyut düşünmeyle ilgili olan ahlaki ve toplumsal ilişkiler gibi konularda çocuğu yönlendirmekten kaçınmak demektir. Bu kaçınma, hem birtakım değerlere doğuştan sahip olan çocuğu iyi olması için yönlendirmeye gerek olmaması, hem de çocuğun zihinsel gelişiminin iyilik, kötülük, hoşgörü gibi kavramları anlamak için yetersiz olması nedeniyledir. Çocuğun iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı birbirinden ayırt etmesini sağlayan ahlaki yargılama yetisi, akli yürütme kapasitesiyle birlikte yaşa bağlı olarak gelişir[48]. Çocuğun kendi akıl yürütme gücünü kullanarak değerlendirme yapabileceği çağdan önce ahlaki değerler öğretilmemelidir.[49] Zira çocuğun mantıksal çıkarımlarının sonucu olmayan ahlaki bildirimler akıldan çok otorite temelinde bir kabullenmeye yol açacağından, çocuğun eylemlerini yanlış yönlendirecektir.[50] Çocuğun kendine özgü görüş, düşünüş ve hissediş tarzları bulunduğundan, bunların yerine yetişkinler olarak kendi görüşlerimizi dayatmak Rousseau'ya göre anlamsızdır.[51] Negatif eğitim, çocuğa erdemleri vermez ama erdemsizlikleri önler ve kötülüklere karşı koymayı öğretir.[52] Öğretmen, çocukta ahlakla ilgili duyguların gelişmesine toplumsal değerlerden bahsederek değil, bu duyguların oluşumuna kendisi örnek oluşturarak destek vermelidir.[53] Bu noktada Rousseau'nun çocuklara sabır ve metanet duygularını öğretmede tavsiye ettiği yolu zikretmek yerinde olacaktır:

47 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 14.

48 Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 62.

49 Joel Spring, *Özgür Eğitim,* çev.: Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 33

50 Spring, Özgür Eğitim, s. 33.

51 Rousseau, *Emile, Bir Çocuk Büyüyor*, s. 57.

52 Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2007, s. 288.

53 Rezzan Özgen, *Eğitime Alternatif Yaklaşımlar,* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2012, s. 29.

> Sabır ve metanet, diğer faziletler gibi çocukluk çağında öğrenilecek ve alışılacak şeylerdir; fakat alıştırmaktan kasıt, onlara sabır ve metanet kelimelerini öğretmek ve bu kelimeler üzerine uzun açıklamalara girişmek değildir. Çocuğun bu gibi erdemleri kazanmasını istiyorsanız, küçük oyunlarla veya her gün yaşadığınız olaylarla o farkına varmadan, tecrübeyle öğrenmesini sağlamalısınız.[54]

Görüldüğü gibi Rousseau, değerlerin didaktik bir tarzda değil, hissettirerek ve deneterek öğretilmesi kanısındadır. Öğretmen, çocuğun öğrenmesini istediği davranışları söylemlerle değil, bizzat ona örnek olarak kazandırmalıdır.[55] Bu bağlamda Rousseau'nun pedagojisinde ahlaki ilkelerin duygusal sezgilere dayandırıldığı söylenebilir.[56] Öğretmen çocuğu baskılardan ve bilinçsizce yapabileceği tüm kötülüklerden uzak tutmalı, çocuğun ihtiyaçlarını ve gelişiminin yönünü öngörmeye çalışarak uygun objelerle çocuğu potansiyel deneyimlere hazırlamaya çalışmalıdır.[57]

Günümüzde Rousseaucu Eğitim

Rousseau'nun negatif eğitim anlayışını günümüzün egemen formal eğitim paradigmaları çerçevesinde konumlandırmak ve okullarda icra edilen eğitim faaliyetlerini bütünüyle bu anlayış doğrultusunda tasarlamak imkânsız bir çaba olarak görülebilir. Böyle bir girişimin eğitimi teorik ve pratik bağlamlarda yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılan kapsamlı ve sistematik bir planlama sürecini gerektirdiği bir gerçektir. Ancak eğitimin amaçlarının belirlenmesinde, eğitim ortamlarının düzenlenmesinde ve yaşam boyu eğitim olgusunun değerlendirilmesinde Rousseau'nun vizyon ve öngörülerinden alınacak çok ders olduğu düşünülmektedir. Nitekim Johann Heinrich Pestalozzi, Friedrich Fröbel, Johann Friedrich Herbart, Rudolf Steiner ve sonrasında Maria Montessori ve Reggio Emilia gibi alternatif eğitim teorisyenlerinin yanı sıra bütüncül ve yapılandırmacı eğitim düşünürlerinin yaklaşımlarında Rousseau'nun fikirlerinden izler bulmak mümkündür.

Gerek Rousseau'nun eğitim anlayışına, gerekse bu anlayıştan esinlenmiş çağdaş eğitim yaklaşımlarına bakıldığında; bu eğitim yaklaşımlarının modern çağ eğitiminin ulusal müfredata sıkı sıkıya bağlı, disiplini ve rekabeti önceleyen karakteristiğinden çok postmodern çağın uluslar üstü, öğrenci merkezli, çoğulcu ve bireyci doğasına daha yakın olduğu görülmektedir. Özellikle ge-

54 Rousseau, *Emile, Bir Çocuk Büyüyor*, s. 109.

55 Özgen, *Eğitime Alternatif Yaklaşımlar*, s. 36.

56 Özgen, *Eğitime Alternatif Yaklaşımlar,* s. 36.

57 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 17.

lişmiş Batı toplumlarında 1960'lardan bu yana insanın çeşitliliği, doğallığı ve yaratıcılığına yönelik vurgular çoğalmakta, bütüncül eğitim girişimleri de bu vurguların doğal sonucu olarak teorik ve pratik düzlemlerde kendilerine yer bulabilmektedir.[58] Bu dönemin belirgin özellikleri olan disiplin ve yönetime karşı kitlesel ve kültürel direniş, çevre hassasiyeti ve yeni kimliklerin keşfi, çoğu ülkede ulusal eğitim anlayışlarının sorgulanmasının ve yeni eğitim arayışlarının yolunu açmıştır. Bu anlamda günümüz eğitim anlayışının bireysel farklılıkları, insan doğasının özgür karakteristiğini ve farklı ahlaki-felsefî yönelimleri daha fazla dikkate alırken öğrenciye dışarıdan ahlak ve değer şablonları dayatmayı asgariye indirmeye eğilimli olduğu söylenebilir.

Başta Rousseau'nun kendisi olmak üzere Rousseau'dan etkilenmiş birçok eğitim teorisyeni, ahlak ve değerler eğitiminde insan doğasının iyiliğini ve özgürlüğünü merkeze alan eğitim görüşleri ortaya koymuşlardır.[59] Örneğin Rousseau'nun çocukların doğal iyiliği anlayışından esinlenmiş olan Fröbel'e göre anaokulu çocukların çiçekler gibi büyüyüp açtığı bir bahçedir.[60] Bu anlamda çocuklar kötü ve sürekli düzeltilme ihtiyacında olan varlıklar olarak değil, kendi içinde bir bütün ve güzel olarak değerlendirilmelidir. Rousseau'nun, bilgi ve değerlerin dışsal otorite tarafından empoze edilmeksizin öğrencinin kendi inançları, ilgileri, doğal merakları ve deneyimlerinin dikkate alınarak öğretilmesi gerektiğine ilişkin düşünceleri yapılandırmacı eğitim yaklaşımı da derinden etkilemiş, bu yaklaşımın felsefi altyapısının oluşturulmasına yardımcı olmuştur.[61] Alternatif eğitim yaklaşımlarından Reggio Emilia yaklaşımında ise ahlaki değerlerin kazanılması önemli bir yer tutmakla birlikte değerler eğitimi örtük program yoluyla, yani resmi programda yer alan ifadeler yerine yönetici ve öğretmenlerin okul ve sınıftaki yaşantıları yoluyla[62] verilmektedir. Bu yaklaşımda değerlerin çocuklar tarafından diğer çocuklar, aile, öğretmen, toplum ve çevre ile karşılıklı ilişkileri,

58 Ron Miller, "Bütüncül Eğitimin Felsefi Kaynakları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, sayı: 10, c., Yıl: 2005, s. 33-40, s. 36.

59 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 18.

60 Noddings, *Eğitim Felsefesi*, s. 19.

61 Fatih Aygören, *Yapılandırmacı Öğrenme Ortamlarının Sınıf Öğretmenlerinin ve Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Çine İlçesi Örneği)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009, s. 5.

62 Sedat Yüksel, *Örtük Program, Eğitimde Saklı Uygulamalar*, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s. 10.

etkileşimleri esnasında edinilmesi hedeflenir.[63] Çocukların hayatın anlamıyla ilgili olarak sordukları sorulara cevap vermek için acele etmemek, cevabı kendi kendilerine bulmaları için onları teşvik etmek gereklidir.[64] Bu bağlamda eğitimde yapılması gereken, çocuklara gelişimlerini destekleyici ve ilerlemelerini teşvik edici bir ortam oluşturmak, kendi fikirlerinin gelişmesine fırsat tanımak ve somut yaşantılar sunmaktır. Benzer bir bakış açısı, tüm dünyada Montessori okulları olarak bilinen eğitim kurumlarında uygulanan eğitim anlayışıyla bilinen Maria Montessori'nin düşüncelerinde de görülür. Çocukların yetişkinler tarafından bozulan, kısıtlanan ve pasifleştirilen bir kişilik yapısına sahip olduğunu düşünen Montessori[65], eğitimin ilk amacının çocuğun keşfedilmesi ve özgürleştirilmesi olduğu görüşündedir. Bu özgürleşme çocuğun bedensel, entelektüel ve duygusal potansiyeline tam anlamıyla ulaşması için gereklidir.[66] Montessori'ye göre her çocuk kendi kendini eğitme gücüne sahip olduğundan, eğitimciye düşen görev, çocuğa uygun bir çevre ve araçlar sağlamaktır.[67] Her çocuk kendine özgü gelişimiyle değerlendirilir ve çocukların fıtratlarına müdahale edilerek başka kalıplara girmesi beklenmez.[68] Montessori yaklaşımının anahtar kavramlarından biri olan "normalleşme" kavramı, çocuğu kendi doğasına uygun hale getirme ve yabancılaşmanın çocuk üzerinde yol açtığı tahribatların izlerini silme amacına işaret etmektedir.[69] Normalleştirme sürecinde çocuğun yetişkinler tarafından bozulan ve sahip olma güdüsüyle ahlaki sapmaya[70] uğrayan kişilik yapısı tamir edilir ve bu sayede çocuk, doğasına dönerek insana özgü ruhsal özelliklerini yeniden kazanır.[71] Bu yaklaşımda ödül ve ceza söz konusu olmadığından, çocuklar diğer çocuklarla kıyaslanmazlar ve rekabetin olmadığı ve dışsal bir disiplin duygusunun dayatılmadığı bir ortamda öz disiplinlerini geliştirerek öğrenmek için

63 Erakkuş, age, s. 155.

64 Erakkuş, age, s. 151.

65 Maria Montessori, Çocuk Eğitimi, çev.: Güler Yücel, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1992, s. 200.

66 Erakkuş, age, s. 150.

67 Montessori, *Educazione e Pace*, Bureau International d'Education, Ginevre 1932, s. 155'ten aktaran Abdullah Durakoğlu, *Maria Montessori'ye Göre Çocuğun Doğası ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 42.

68 Erakkuş, "*Farklı Okul Modellerinde Din ve Değerler Eğitimi*", s. 150.

69 Montessori, age, s. 216, 217.

70 Montessori, age, s. 171.

71 Montessori, age, s. 153.

öğrenirler.[72] Rousseau'ya göre insan doğasının bozulmasının nedenlerinin başında, insanın kendisinin başkalarıyla karşılaştırmaya başlamasının geldiği düşünülürse, rekabetin insan gelişimi üzerindeki olumsuz etkisinin dikkate değer bir husus olduğu açıktır. Değer ve erdem eğitiminin çocuğa belirli ilkeleri belletmek suretiyle değil, kalbi kötülüğe, aklı da yanlışa karşı koruyarak gerçekleştirildiği bu eğitim yaklaşımı, Rousseau'nun negatif eğitim anlayışıyla örtüşmektedir.

Sonuç

Rousseau, bireyin özgür gelişimini sınırlayan, ezberci ve dogmatik düşünceye dayalı skolastik eğitime karşı olduğu kadar içinde yaşadığı Aydınlanma çağının insanı sadece akıldan teşekkül etmiş bir varlık olarak gören rasyonalist ve ilerlemeci eğitim anlayışına da karşıdır. İnsanı aklıyla doğaya hâkim olması gereken bir varlık olarak gören Aydınlanmacı eğitim, faydacılık, rekabetçilik ve kariyerizmi yedeğine almış bir şekilde etkisini günümüzde de sürmektedir. Bu açıdan Aydınlanmanın kuru akılcılığına karşı sezgiyi ve iç duyguyu yücelten ve insanda akıldan çok duyguların önem taşıdığını, ahlâki alanda ise akıl ile duyguların birlikte rol alabileceğini savunan[73] Rousseau'nun düşünceleri günümüzde de önemini korumaktadır.

Rousseau'nun eğitim anlayışında bizce ciddiye alınması ve yeniden değerlendirilmesi gereken en önemli husus, onun insan doğasına olan güvenidir. Rousseau'nun insan doğasının iyi olduğuna ilişkin tezi en azından ahlak ve değerler eğitimi bağlamında temel bir ilke olarak yeniden ele alınabilir. Böyle bir girişim, kötülüğün insan doğasına uygun olmayan bir yönelim olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Böyle bir kabul elbette ki insan insanın kurdudur esasına dayanan, güçlü olanın hayatta kaldığı modern toplumun eğitim anlayışları tarafından kolayca benimsenmeyecektir. İnsan doğasına dair iyimser bir anlayışı yansıtan böyle bir temellendirme ayrıca insanın doğuştan kötü ve günahkâr olduğunu düşünen ve ahlakın görevinin insan doğasını budamak ya da frenlemek olarak anlayan eğitim anlayışlarınca da hoş karşılanmayacaktır.[74] Ancak insanda bulunan saldırganlık, bencillik gibi özelliklere gönderme yapılarak insan doğasının kötülüğünün gösterilmeye çalışılması,

72 Erakkuş, "*Farklı Okul Modellerinde Din ve Değerler Eğitimi*", s. 150.

73 Mehmet Kolay, *Kant ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Eğitim Anlayışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalı, Kütahya 2015, s. 4.

74 Kılıç, age, s. 116.

en azından ahlak ve değerler eğitiminin bu anlayış üzerine kurulmasının sakınca ve riskleri ortadadır. Bu olumsuzluklardan belki de en önemlisi ahlaki kötülüklerin insan doğasına dayanılarak meşrulaştırılmasıdır. Özellikle 20. yüzyılı derinden etkileyen İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşen Yahudi soykırımı, Japonya'ya atom bombası atılması, Bosna-Hersek ve Filistin'de yaşanan insanlık trajedileri ve halen çeşitli sebeplerle yapılan kitlesel kıyımlar, insanın bencil ve saldırgan doğasına atıfta bulunularak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada Rousseau'nun bireyin özgür ve doğal gelişimine dayalı eğitim anlayışı sayesinde bireyin özgür gelişimini sınırlandıran, onu tekdüzeleştiren dogmatik, ideolojik ve dayatmacı bakış açılarına karşı eleştirel bir tavır geliştirilebilir. Böyle bir tavır, insanı sığ ve mekanik bir düzlemde ele alan egemen eğitim anlayışlarının olumsuz etkilerini giderebilir ya da en azından bu olumsuz etkileri demokratik, doğal çevreye saygılı, paylaşımcı ve uyumlu bir yaşam kültürü lehine dengeleyebilir. Yersiz müdahaleler, sınırlandırmalar ve baskılardan arınmış, özgürlüğü, huzuru ve uyumu önceleyen ve insaniliği yücelten bir eğitim anlayışıyla yetişmiş nesillerden oluşan bir dünya daha insancıl ve barışçıl bir dünya olacaktır.

Bu yüzden Rousseau'nun yaşayarak, deneyerek ve keşfederek öğrenmeyi öngören eğitim felsefesi ve bu felsefeden etkilenmiş alternatif ve bütüncül eğitim görüşleri ahlak ve değerler eğitimi bağlamında yeniden ele alınıp değerlendirmeyi hak etmektedir. Sadece bu açıdan baktığımızda bile Rousseau'nun insan doğasının iyiliğine yaptığı vurgu bizim için önemlidir.

Kaynakça

Arslan, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi: Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular Stoacılar Septikler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Aygören, Fatih, *Yapılandırmacı Öğrenme Ortamlarının Sınıf Öğretmenlerinin ve Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Çine İlçesi Örneği)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009.

Balaban, Mustafa Rahmi, *Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi*, Gayret Kitabevi, İstanbul 1947.

Cevizci, Ahmet, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2007.

……., Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2010.

Cooper, Anthony Ashley, Earl of Shaftesbury, *Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times*, edit.: Douglas den Uyl, Liberty Fund, Indianapolis 2001. 3 Vols. Vol. 2., http://oll.libertyfund.org/titles/812, (23.08.2015).

Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi: Hobbes-Locke*, çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 1998.

Dent, N.J.H. *Rousseau Sözlüğü*, çev.: B. Özkan, N. Ilgıcıoğlu, A. Çitil, A. Kovan, İ. Kaya, Sarmal Yayınları, İstanbul 2002.

Diş, Sebile Başok, "*Bernard Williams'ın Ahlak Kavramı Analizi ve Sistem Eleştirisi*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2016.

Durakoğlu, Abdullah, *Maria Montessori'ye Göre Çocuğun Doğası ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

Erakkuş, Özgür, "Farklı Okul Modellerinde Din ve Değerler Eğitimi*"*, *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, sayı: 2, Yıl: 2014.

Fromm, Erich, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri – I, çev.: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul 1993.

Geras, Norman, *Marx ve İnsan Doğası*, çev.: İsmet Akça ve M. Görkem Doğan, Birikim Yayınları, İstanbul 2011.

Glover, Jonathan, İnsanlık/Yirminci Yüzyılın Ahlak Tarihi (çev.: Ayla Okyayuz Yazal), Phoenix Yayınevi, Ankara 2003.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, çev.: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Kılıç, Yavuz, İnsan Doğası Kavramı Üzerine Bir Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

Kolay, Mehmet, *Kant ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Eğitim Anlayışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalı, Kütahya, 2015.

Küken, A. Gülnihal, *Felsefe Açısından Eğitim*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996.

Maboçoğlu, Mehmet *Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.

Miller, Ron, "Bütüncül Eğitimin Felsefi Kaynakları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, sayı: 10, c. 3, Yıl: 2005.

Montessori, Maria, *Çocuk Eğitimi*, çev.: Güler Yücel, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1992.

Noddings, Nel, *Eğitim Felsefesi*, çev.: Raşit Çelik, Nobel Yayınları, Ankara 2016.

Özgen, Rezzan, *Eğitime Alternatif Yaklaşımlar*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2012.

Plautus,*Asinaria*,49,http://www.thelatinlibrary.com/plautus/asinaria.shtml (15.12.2015).

Rousseau, Jean-Jacques, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev.: Sabahattin Eyüpoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

……., Jean-Jacques, *Emile, Bir Çocuk Büyüyor*, haz.: Ülkü Akırmak, Selis Kitaplar, İstanbul 2011.

……., Jean-Jacques, *Emile*, çev.: Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

……., Jean-Jacques, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, çev.: Ünsal Oskay, Say Yayınları, İstanbul 2009.

……., *Letter to Beaumont, Letters Written from the Mountain, and Related Writings*, tr. Christopher Kelly&Judith R. Bush, edit.: Christopher Kelly&Eve Grace, Dartmouth College University Press of New England, Hanover, USA 2001.

……., Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev.: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

……., Jean-Jacques, *Siyasal Fragmanlar/Ekonomik Politik Üzerine Söylev,* çev.: İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008.

Senemoğlu, Nuray, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

Spring, Joel, *Özgür Eğitim*, çev.: Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

Şimşek, Veli, *J.J. Rousseau Felsefesinde İnsanın Özgürlüğü Problemi,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Wookler, Robert, *Rousseau, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2001.

Yüksel, Sedat, *Örtük Program, Eğitimde Saklı Uygulamalar*, Nobel Yayınları, Ankara 2004.